

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В КРАЇНАХ ЗОНИ ПОШИРЕННЯ ІСЛАМУ

Окреслено межі впливу соціального фактору на формування бухгалтерського обліку в країнах зони поширення ісламу

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік є залежним від багатьох факторів, серед яких одним з визначальних є соціальний, оскільки саме він зумовлює ціннісну орієнтацію бухгалтерського обліку. Суспільні цінності формують особливості економічних відносин, які впливають на організацію підприємницької діяльності, появу різноманітних економічних операцій, які потребують відображення в бухгалтерському обліку. Крім того, суспільні цінності формують поведінкові риси людини, яка виступає суб'єктом ведення бухгалтерського обліку. Дані обставини зумовлюють необхідність дослідження особливостей формування організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку в ісламських країнах, адже визначення меж їх впливу дозволить детальніше вивчити інформаційне середовище підприємств-резидентів країн зони поширення Ісламу.

Мета дослідження полягає у вивченні факторів та особливостей формування національних систем бухгалтерського обліку в країнах зони поширення Ісламу.

Аналіз останніх досліджень. Висвітленню особливостей відносин власності в мусульманських країнах та її вплив на побудову бухгалтерського обліку, а також проблеми розподілу прибутку та сплати Закяту присвячені праці відомого професора Саудівської Аравії Камал Атія. Праці доктора Ріфаат Абдель Каріма присвячені проблемам етики в бізнесі та бухгалтерському обліку в країнах зони поширення ісламу, дослідженням західної та ісламської етики та філософії в контексті впливу на бухгалтерський облік. Питанням взаємовідношення бухгалтерського обліку та суспільства, проблемам потреби Ісламського суспільства в інформації, яка не заперечує іслам, присвячені праці Мухаммеда Акрам Хану.

Виклад основного матеріалу. Бухгалтерський облік, будучи своєрідним засобом відображення дійсності, значною мірою залежить від суспільних цінностей, які формують світогляд нації. Тривуоно Айван та М. Гаффікін [7]

вважають, що “бухгалтерський облік не є вільним від ціннісних суджень; він є соціальною конструкцією яка розвивається і змінюється в соціальній сфері. Іншими словами, поява бухгалтерського обліку значною мірою залежить від впливу цінностей, за якими він росте та здійснюється”. Виходячи з цього, формування єдиної глобальної системи бухгалтерського обліку є неможливим, адже ціннісні орієнтири формують особливості його завдань, об’єктів, що обумовлюють особливості його методики та організації як на мікро-, так і на макрорівні.

Прояв цінностей можемо спостерігати в особливостях менталітету та релігії [1]. Саме вони є сукупністю цінностей, що на підсвідомому рівні визначають суспільні відносини. Говорячи про особливості бухгалтерського обліку в країнах ісламу варто наголосити, що цінності ісламської цивілізації відображаються в положеннях релігії. Релігія як світогляд мала великий вплив на розвиток всієї людської цивілізації. Свій відбиток вона наклала на всі аспекти як духовного, так і економічного життя людей.

Економічні аспекти в тій чи іншій мірі прослідковуються у всіх релігіях. Але особливо вони проявляються в ісламі. Зароджений на декілька століть пізніше Біблії, Коран містить конкретні юридичні та економічні приписи для мусульман, які спрямовані на досягнення справедливості в розподілі багатства та на все економічне життя суспільства в цілому [3, С. 214.]. Виходячи з цього суспільні реалії, створені релігією та засновані на положеннях Шаріату, викликають необхідність відображення саме цієї дійсності. Базуючись на цьому, мусульмани стоять на позиції необхідності розробки нового тлумачення бухгалтерського обліку та його організаційно-методологічних основ, що поділяють ідеї Шаріату. Це пов’язуємо з тим, що впровадження принципів та стандартів бухгалтерського обліку, які переважають на Заході, не відповідають світогляду мусульман, оскільки діють в принципово різних соціально-економічних умовах.

Крім того, в останні роки спостерігається тенденція неспроможності західних облікових концепцій забезпечити сталий розвиток більшості країн світу, особливо ісламських. З цього приводу Шахул Хамід Бін Хдж. Мохамед Ібрагім стверджує: “Західні університети і міжнародні бухгалтерські фірми разом з експортом досліджень і фахових органів звітності Великобританії (наприклад, АССА, ІСМА) “чинили тиск” на країни, що розвиваються, з різними культурами, релігією, соціальним, діловим і політичним середовищем при ухваленні звичайних західних бухгалтерських принципів, стандартів та їх основоположної філософії без будь-яких або з незначними змінами” [6]. Хоуф (Hove) описав вплив західного бухгалтерського обліку як наслідок неприйнятних технологій. Уоліс (Wallace) поставив під сумнів міжнародну гармонізацію норм бухгалтерського обліку, вважаючи її спробою Великої Вісімки та інших міжнародних компаній з

бухгалтерського обліку розширити свій вплив та лідерство в країнах, що розвиваються. Всі ці обставини зумовлюють необхідність ісламського бухгалтерського обліку, який відповідає ісламським цінностям, а його організаційно-методологічні положення покликані забезпечити розвиток соціально-економічних відносин, які базуються на принципах шариату.

Детальніше розглянемо вплив ісламських цінностей на побудову бухгалтерського обліку. Так, ісламські цінності є незбалансованими з основними положеннями західних концепцій бухгалтерського обліку, оскільки інформація, що надається системою бухгалтерського обліку, ґрунтується на їх положеннях і суперечить ісламському способу життя. Це пов'язано з тим, що облікова інформація надається з певною метою, для виконання завдань спрямованих на управління підприємством. А зі зміною основної мети господарської діяльності змінюються цілі управління, які обумовлюють параметри інформації. Це, в свою чергу, обумовлює зміни мети та завдань бухгалтерського обліку, його об'єктів та організаційно-методичних положень.

З цього приводу А.Д. Ларіонов [3, С. 215.] пише: “Бухгалтерський облік являє собою суцільне, безперервне, документально обґрунтоване та взаємопов'язане відображення всіх господарських операцій, та покликаний, перш за все, створити необхідне інформаційне забезпечення управління підприємством. Виконуючи дані функції, він завжди знаходиться в залежності від самої системи управління та її потреб в інформації, від організаційних та технологічних особливостей підприємства. В мусульманських країнах з пануванням ісламу в якості державної релігії всі реально функціонуючі в суспільстві економічні приписи Корану повинні відображатися в бухгалтерському обліку, тому що без цього облікова інформація втрачає свій сенс”. Тому при формуванні інформації для виконання вище зазначених цілей ісламський бухгалтерський облік повинен забезпечити вирішення задач, які обумовлюються ісламською економічною системою та відповідають основним її принципам.

Вважаємо за доцільне в дослідженнях ісламського бухгалтерського обліку враховувати два аспекти.

По-перше, залежність бухгалтерського обліку від соціально-економічних відносин в суспільстві. Так, ісламська економічна система запропонувала свої якісно нові принципи та інститути, що обумовлюють необхідність побудови на їх основі бухгалтерського обліку, положення якого принципово відрізняються від запропонованих Заходом. Насамперед, це виникнення ісламського страхування, що знайшло відображення в кампаніях Такафул, безвідсоткове фінансування – в ісламських банках, обов'язкова сплата релігійного податку “Закят” - в податковій системі тощо.

По-друге, світосприйняття бухгалтера як основного суб'єкта бухгалтерського обліку. Формування бухгалтерського обліку певною мірою залежить від суб'єкта ведення, його професійних навичок, світосприйняття та ін. Так, формування облікових знань бухгалтера значною мірою залежить від віросповідання, що є головним аспектом формування працівника-обліковця в ісламському світі. Дана обставина є ще однією з причин, що дозволяє відокремити ісламський бухгалтерський облік від західних облікових концепцій.

Зважаючи на викладене вище, можна побудувати механізм формування основних організаційно-методологічних положень ісламського бухгалтерського обліку (рис. 3.1.).

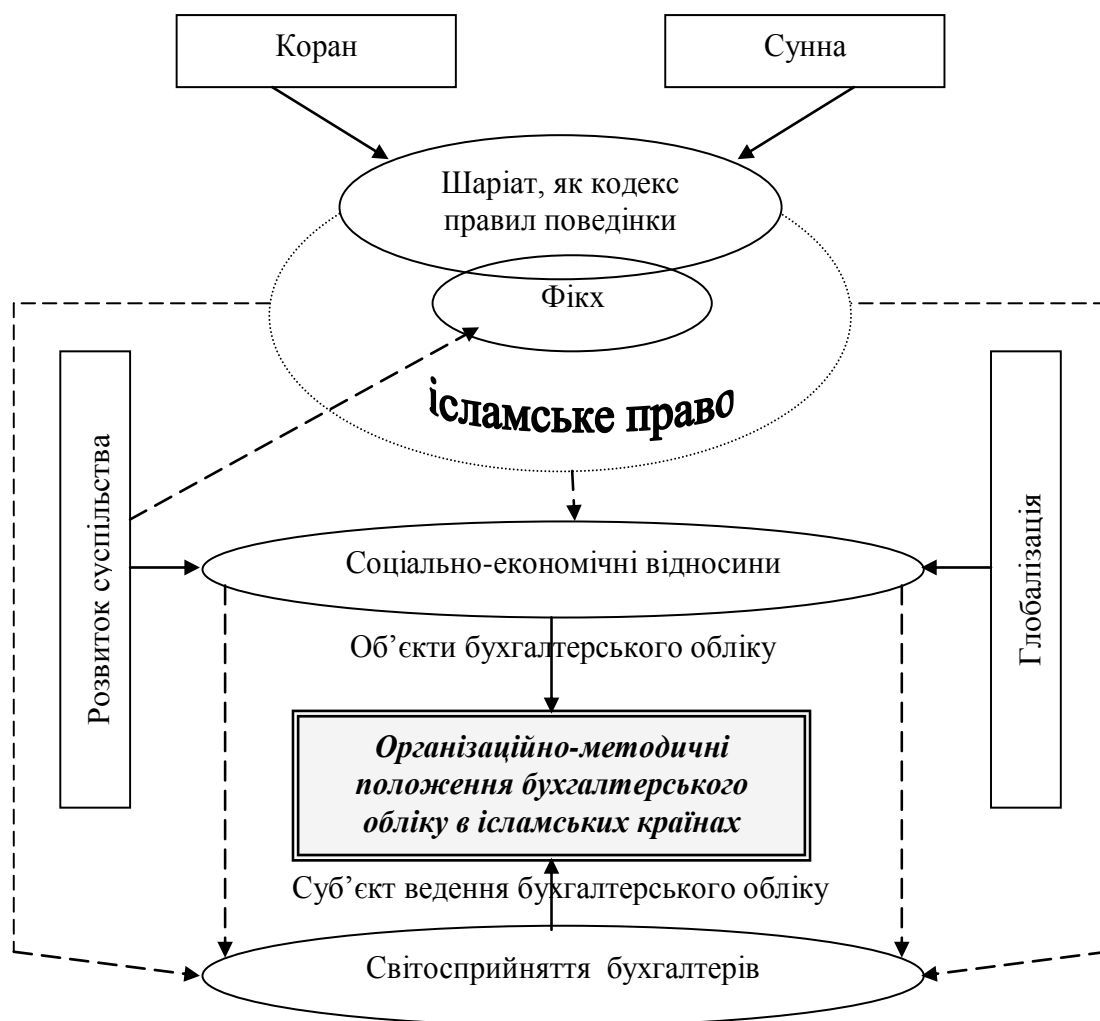

Рис. 3.1. Механізм формування організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку в ісламських країнах

Таким чином, виділені нами в попередніх дослідженнях [1,2] основні категорії ісламської економіки: гарар, мейсір, ріба, маючи безпосередній вплив на розвиток та особливості соціально-економічних відносин в країнах ісламу, обумовили виникнення нових методів фінансування господарюючих

суб'єктів, що вимагають відповідної облікової інформації, а також повинні відображатися в системі бухгалтерського обліку, тобто є об'єктами бухгалтерського обліку.

Принципи ісламської економіки обумовили особливі відносини власності та правонаступництва, що мають безпосереднє відношення до бухгалтерського обліку: по-перше, власність як об'єкт обліку, а по-друге, власність як категорія, що визначає суб'єкта організації бухгалтерського обліку. Так, приватне володіння власністю є одним з основних принципів економіки лібералізму, що впливає на систему бухгалтерського обліку. Її основна мета полягає в тому, що бухгалтерський облік акцентує свою увагу на юридичній особі та надає фінансову інформацію для інвесторів та кредиторів і, відповідно до базових принципів ісламської економіки, суспільна та державна власність є більш важливою, ніж приватна власність. Тому бухгалтерський облік повинен акцентувати свою увагу на державі та надавати фінансову інформацію для держави та суспільства [8]. Така роль держави у формуванні положень облікової системи обумовлена не тим, що перевага надається державній власності, адже в ісламських країнах існує багато різних форм власності і в жодній з них не надається більшій переваги порівняно з іншою. Це обумовлено тим, що на державу покладено ряд функцій, одна з яких - забезпечення соціальної справедливості, якої можна досягти при справедливому розподілі ресурсів, в процесі чого значну роль відіграє бухгалтерський облік.

Крім того, забезпечення соціальної справедливості, як принцип ісламської економіки, надає бухгалтерському обліку статусу арбітра в розподілі прибутку господарюючого суб'єкта, а також у врегулюванні трудових відносин. На основі цього, одним з основних завдань, що покладається на бухгалтерський облік в ісламських країнах, є правильне нарахування та сплата релігійного податку закят. Мухамед Р. Тахері [8] стверджує, що одним з найважливіших елементів встановлення соціальної справедливості є Закят. Згідно з Рахману закят не є загальним податком, тому що він є спеціальним податком, що накладається лише на мусульман і сплачується ними як релігійне мито та акт вшанування Всевишнього. Важливість Закяту для ісламського бухгалтерського обліку може бути оцінена тим, що він є одним зі "стовпів" ісламу, поступаючись своєю важливістю лише молитві. Всі ці обставини визначають особливості методики бухгалтерського обліку, адже маючи на меті сплату закяту, потрібно визначитися з об'єктами, що підлягають оподаткуванню, а також з особливостями їх оцінки. З цього приводу Чапре пише, що "чесність і справедливість при всіх оцінках вартості були більш окреслені в Корані", наприклад, "І дай повну міру та масу по справедливості"[8]. Вірш Корана повинен бути спрямований не лише до людей, але також до суспільного і державного, не повинен бути обмежений просто звичайними важелями та мірками, але має охоплювати всі міри цінності.

Наступними важливими категоріями в ісламі, що мають вплив на бухгалтерський облік, є такі як “харам” та “халал” - заборонене та дозволене. Так, відповідно до норм ісламу, що мають місце в законодавстві ісламських країн, є ряд видів господарської діяльності, якими заборонено займатися мусульманам. Серед них торгівля, придбання та виробництво наркотичних та алкогольних виробів або продуктів зі свинини. Варто зазначити, що заборона азартних ігор обумовила незаконність відкриття мусульманами та представниками інших віросповідань подібних закладів. Крім того, виробнича або торговельна діяльність компанії, акції якої бажає придбати ісламський інвестор, повинні відповідати положенням Корану [4, С. 58]. Тобто інвестоване підприємство не повинне займатися вищевказаними видами діяльності.

Все це обумовило особливості методики та організації бухгалтерського обліку в країнах ісламу, його регулювання на мікро - та макрорівнях.

За даними рис. 3.1 можемо спостерігати, що на побудову бухгалтерського обліку в ісламських країнах впливає світосприйняття бухгалтера як особи, що веде бухгалтерський облік. Це стало однією з причин принципових відмінностей в західних та ісламській концепціях бухгалтерського обліку, адже обумовлює особливості регулювання бухгалтерського обліку та діяльність. Особливо гостро дана проблема проявляється в процесі ісламізації знань. Адже, ісламізація знань, є своєрідною спробою критичного перегляду світських “західних” знань та їх видозміни з урахуванням цінностей, норм і положень Ісламу. Існування кризи викликає в думках у мусульман відсутність розвитку знань і прогресу в соціально-економічному житті. Шлях виправлення проблеми полягає в іншому тлумаченні звичайних західних світських знань за ісламським зразком.

Сучасний стан знань, що надається Заходом, призводить до дихотомії між Ісламською вірою та економічно діяльністю, до втрати їх індивідуальності. Сьогодні знання та бухгалтерський облік будують свою власну гіперреальність, змушуючи мусульман поводитися таким чином, що суперечить етичним положенням їх релігії. Дана обставина негативно сприймається мусульманами, і тому ісламізація знань стала першим кроком для об'єднання і розвитку індивідуальності і світогляду мусульманина. Таким чином ісламізація знань обумовлює основні положення етики бухгалтера в ісламському суспільстві, що є своєрідним регулятором його діяльності.

Вище наведене підтверджує існування принципових відмінностей в положеннях західної та ісламської концепцій бухгалтерського обліку, та визначає необхідність його дослідження на теоретичному та емпіричному рівнях. Вважаємо, що актуальним є виділення ісламської моделі бухгалтерського обліку в межах класифікації національних систем бухгалтерського обліку. Крім того, мусульманські вчені-економісти обґрунтовують важливість введення розділу “Ісламський

бухгалтерський облік” в сучасну науку. Адже, як вважає Shahul Nameed Bin Hj. Mohamed Ibrahim [6], ісламський бухгалтерський облік ще не є встановленим розділом науки бухгалтерського обліку, але знаходиться на шляху до цього.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вплив норм Корану на соціально-економічні відносини обумовили особливості методики обліку, появу нових об’єктів бухгалтерського обліку, особливості оцінки активів та зобов’язань з метою нарахування та сплати релігійного податку закят. Мета та завдання ісламських облікових концепцій принципово відрізняється від західних. Вагомого значення норми Корану мали при формуванні світогляду бухгалтера, як особи, що веде бухгалтерський облік. Це обумовило особливості формування етики бухгалтера в ісламських країнах, що є важливим інструментом регулювання бухгалтерського обліку в державі.

Зважаючи на дані обставини, вважаємо за доцільне при дослідженні бухгалтерського обліку в ісламських країнах розмежувати Західну та Ісламську парадигми бухгалтерського обліку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грицишен Д.О. Соціально-економічний розвиток ісламських країн, як фактор формування національної системи бухгалтерського обліку // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 3(6). / Відповідальний редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 284 с.
2. Грицишен Д.О. Сучасний стан мусульманського права та його вплив на бухгалтерський облік // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – № 2 (40). – 316 с.
3. Ларионов А.Д., Аль-Шарайрех Д.А. Исламская модель бухгалтерского учета // Исламские финансы в современном мире. Экономические и правовые аспекты, – М.: УММА, 2004, – С. 214–232, С. 214.
4. Мирошник Е.Н. Исламские банки в социально-экономической структуре мусульманских стран: Диссертация кандидата экономических наук. – М., - 2000 г., - 167 с.
5. Чижевська Л.В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 528 с.
6. Shahul Nameed Bin Hj. Mohamed Ibrahim Need for fundamental research in Islamic accounting//<http://islamic-finance.net>
7. Shari'ate accounting: an ethnical construction of accounting knowledge // <http://Islamic-finance.net/>
8. The basic principles of Islamic economy and their effects on accounting standards-setting // <http://islamic-finance.net>